

Harriet Lönnqvist

Humanistiska forskares informationsanskaffning

Lönnqvist, Harriet, Humanistiska forskares informationsanskaffning [The information seeking behaviour of humanities researchers]. *Kirjastotiede ja informatiikka* 8 (2): 49–54, 1989.

A NORDINFO sponsored investigation of the information seeking behaviour and information needs of scholars in the humanities is reported. The method of focused interviewing was adopted for the collection of data: 64 randomly, according to specific criteria, selected people from the five Nordic countries, i.e. Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden, were interviewed. The results show that the scholars in the humanities do not have a homogeneous information seeking behaviour or information needs. Variations from discipline to discipline were observed. Among information channels the research libraries turned out to be of greatest importance to the scholars, when seeking information and printed materials for their research. But they also, rather extensively, buy literature privately. Differences in the dependence on library collections could be seen. Of all categories of research libraries, the department libraries were regarded the most important, but other special libraries were also appreciated. The study showed that in most cases subject search means for a scholar looking up individual names of persons, such as author of a book or journal article, or searching for information about a person, for example an artist or philosopher. The scholars used bibliographies to a rather small extent, i.e. their bibliographical awareness was rather low.

Address: Åbo Akademi University, Department of Library and Information Science, Henriksgatan 9, SF-20500 Åbo (Turku), Finland.

På 1980-talet har man alltmera intresserat sig för humanisters informationsförsörjning. I England gjordes vid *Centre for Research on User Studies (CRUS)* i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet studier i humanisters informationsanskaffning (Corkill et al. 1978, 1981). I Finland startade *Helsingfors universitetsbibliotek* våren 1985 en utredning om behovet och användningen av bibliotekstjänster i humanistiskt forskningsarbete vid Helsingfors universitet. Utredningen publicerades 1987 (Tuori).

Hösten 1985 initierade också *NORDINFO* en undersökning av hur de humanistiska forskarnas informationsförsörjning skulle kunna förbättras. En rapport från undersökningen publicerades sommaren 1988. (Lönnqvist) Sedan

den undersökningen startades har det gjorts en pro gradu avhandling vid *Institutionen för biblioteksvetenskap och informatik vid Åbo Akademi* om humanisters informationsanskaffning (Backman-Karvonen). I den här artikeln behandlas endast *NORDINFO*-undersökningen och dess resultat.

Målsättning

Målsättningen för *NORDINFO*-undersökningen, som är av explorativ art, var att belysa de humanistiska forskarnas informationsökningsbeteende samt att öka kunskapen om och

bidra till diskussionen kring informationsförsörjning för humaniora. Avsikten var att ta reda på hur de humanistiska forskarna söker information och i vilken mån de använder existerande informationstjänster samt att försöka få klarhet i vilka slags nya tjänster de önskade och hade behov av.

De humanistiska vetenskapernas avgränsning

Man tog fasta på de humanistiska discipliner som är företrädade vid de nordiska universitetens humanistiska fakulteter. Avgränsningen baserar sig på uppgifter om ett antal av de viktigaste universiteten i Norden hämtade ur *The World of Learning 1984–85*. De universitet som har beaktats är universiteten i Köpenhamn, Odense, Århus, Helsingfors, Åbo (två universitet), Reykjavik, Bergen, Oslo, Trondheim, Göteborg, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala. Kännetecknande för dessa är att de alla har humanistiska fakulteter vid vilka ett flertal humanistiska ämnen är representerade.

Som *centrala humanistiska discipliner* i den här undersökningen har betraktats följande, här uppräknade i alfabetisk ordning: arkeologi, etnologi och folkloristik, filosofi, historia, konstvetenskap, litteraturvetenskap, musikvetenskap, religionsvetenskap och språkvetenskap.

Metod för materialinsamling

Materialet för undersökningen insamlades genom *temaintervjuer*. NORDINFOs plenum hade beslutat att undersökningen skulle beröra alla fem nordiska länder och ca 65 personer skulle intervjuas i Norden taget som en helhet. Intervjuerna utfördes av en intervjuare per land.

Med tanke på det ämnesområde som var föremål för vår undersökning, humanistiska forskares informationsanskaffning, och det faktum att så få forskningsresultat om ämnet förelåg, valdes den här intervjuformen för undersökningen.

Intervjupersonerna indelades i *fyra kategorier*:

1. äldre, etablerad forskare (vanligen professor i ämnet)
2. yngre universitetslärare / forskare
3. längre hunnen studerande (minst pro gradu nivå)
4. brukare av humanistiska informationstjänster som är verksamma utanför universitets- och högskolevärlden (forskare vid arkiv, muséer etc., myndigheter, amatörforskare, kulturredaktörer etc.)

Indelningen av intervjupersonerna i de här kategorierna baserade sig på ett antagande att skillnaderna i informationssökningsbeteende och informationsbehov skulle gå mellan dessa grupper.

Analys av det insamlade intervjumaterialet

Den metod som har använts vid analysen av intervjumaterialet är uteslutande *kvalitativ innehållsanalys*. Med kvalitativ forskning avser jag en beskrivning av helheten med bevarande av de kvalitativa egenskaperna samtidigt som det anges att kvantitativa metoder inte använts.

I analysen har tagits fasta på mönster och trender i materialet som helhet som sedan har relaterats till tidigare forskning på området. Resultaten från intervjuundersökningen skall kunna tjäna som vägledning för vidare forskning i ämnet och för konkreta åtgärder av NORDINFO i syfte att förbättra informationsförsörjningen för humanistiska forskare i Norden.

Etablerad — icke-etablerad forskare

Intervjupersonerna indelades från början i 4 kategorier, som har presenterats ovan, men när urvalet var gjort visade det sig att det också i kategori 2 fanns sådana forskare som var unga men redan etablerade, dvs. deras vetenskapliga produktion var omfattande och de hade ett rätt välutvecklat informellt kontaktnät. Dessutom visade analysen av intervjumaterialet att det, för att kunna förklara resultaten, var nödvändigt att införa även en annan kategoriindelning,

nämligen *etablerad* resp. *icke-etablerad* forskare. Skillnaderna i informationssökningsbeteende visade sig ofta gå mellan dessa två grupper.

Kriteriet för en *etablerad* forskare är att han/hon har en omfattande vetenskaplig produktion. Därtill kan personen ha ett *välutvecklat informellt kontaktnät*. För att den vetenskapliga produktionen skulle betraktas som omfattande skulle den bestå av *minst 2 monografier och 10 tidskriftsartiklar/konferensbidrag*. Uppfyllde forskaren inte detta kriterium har han/hon klassificerats som *icke-etablerad*.

Institutionernas roll i forskarnas informationsanskaffning

I hela undersökningen låg betoningen på forskningsbibliotekens roll i de humanistiska forskarnas informationsanskaffning men arkiven och museerna har inte helt kunnat förbises eftersom de är så viktiga för vissa forskare. De forskare som använde arkivmaterial såsom historiker, etnologer och folklorister samt vissa litteraturforskare ansåg arkiven vara svårare att använda samtidigt som de var viktigare än de vetenskapliga biblioteken. För forskningslitteraturen fanns det alternativa anskaffningskanaler men inte för arkivmaterialet.

Flera forskare som använde arkivmaterial önskade bättre söksystem för arkivmaterial och de var också missnöjda över arkivens service-nivå. Man ansåg att arkiven var byråkratiska, tröga och inflexibla.

Museisamlingar använde de intervjuade som representerade föremålsinriktade vetenskaper som arkeologi och etnologi. För dessa forskare var det av största vikt att få bekanta sig med museer och utställningar. Ett särskilt stort problem för de här forskarna tycktes utställningskatalogerna vara. Ett av de främsta sätten att offentliggöra arkeologiska utgrävningsresultat är att göra det via ganska kortvariga utställningar. Katalogerna över föremålen på dessa utställningar är vetenskapligt värdefulla, hävdade de intervjuade arkeologerna, men utges i små upplagor. De var därför svåra att få tag i om man befann sig i Norden och inte hade tillfälle att besöka utställningarna. Här spelade kollegerna i Italien en stor roll men också vissa specialbibliotek, såsom de svenska och tyska Rom-institutens bibliotek, som sköter om bevakningen

av det svåråtkomliga trycket, som minsann kan kallas grå litteratur.

Intervjuerna visade att de offentliga forskningsbiblioteken spelade den största rollen i de humanistiska forskarnas informationsanskaffning jämfört med andra informationsvägar. Men forskarna köpte också litteratur själva i en betydande utsträckning. Den centrala litteraturen på det egna forskningsområdet köpte man i regel själv så att den alltid fanns till hands. Många av dem prenumererade också själva på de viktigaste tidskrifterna. Samstämmigheten var här så stor att detta påstående kan sägas gälla generellt för humanistiska forskare med undantag för forskarna i språkvetenskapliga ämnen. De visade sig inte vara lika mycket beroende av bibliotek som man var inom andra humanistiska discipliner. För dem spelade också andra informationsvägar en betydande roll.

Man kan skönja variationer i biblioteksberoendet som dels beror på vilken disciplin forskaren representerade, dels forskarens status som *etablerad* eller *icke-etablerad* forskare och dels den lokala biblioteksinfrastrukturen. Med den lokala biblioteksinfrastrukturen menas här det mönster olika forskningsbibliotekstyper bildar på det lokala planet och det fysiska avståndet mellan dessa bibliotek.

Det fysiska avståndet till samlingarna visade sig ha en stor betydelse för om dessa användes i informationsanskaffningen eller inte: resultaten från undersökningen visade klart att den humanistiska forskaren i regel först avsåker närmiljön börjande med det egna, privata biblioteket, om forskaren ifråga har ett sådant. Efter att ha sökt i sitt privata bibliotek konsulterar forskaren institutionsbiblioteket, specialbiblioteket (som kan vara beläget i utlandet), det multidisciplinära forskningsbiblioteket på orten, andra multidisciplinära forskningsbibliotek i landet och till sist multidisciplinära forskningsbibliotek i utlandet.

Som särskilt betydelsefulla för de humanistiska forskarnas informationsförsörjning framstod institutionsbiblioteken. Dessa byggdes systematiskt upp av forskarna själva och fick på det sättet en profil som var anpassad till den grupp forskare och lärare som använde biblioteket. Forskarna kan därför sägas aktivt påverka bibliotekets informationsutbud. Enligt uttalandena i intervjuerna förefaller institutionsbiblioteken utgöra basen i den humanistiska forskningen

informationsförsörjning, dvs. den forskning som är förankrad i universitet och högskolor där de facto den avgjort största delen av den humanistiska forskningen utförs.

Specialbiblioteken uppskattades också mycket av intervjupersonerna, särskilt om dessa hade ambitionen att tillhandahålla i det närmaste heltäckande samlingar på sitt specialområde. Universitetsbiblioteken och andra större forskningsbibliotek användes mest för dokumentanskaffning från andra bibliotek samt för tidskriftsläsning.

Andra informationsvägar än de institutionella, isynnerhet det informella kontaktnätet, var viktiga på forskningsområden där man hade behov för snabbtillgänglig information. Om forskningsämnet var mycket internationellt inriktat ökade vikten av ett informellt kontaktnät, speciellt utlandet. En allmän uppfattning bland intervjupersonerna var att institutionerna saknade förutsättningar för snabb informationsanskaffning och -förmedling.

Informationssökning

En av huvudfrågorna i undersökningen gällde ämnessökning, dvs. hur forskaren söker information om ett bestämt ämne. Sådana sökningar är vanliga inom t.ex. naturvetenskaper och teknik och det var utgående från modeller inom dessa discipliner som frågorna formulerades.

Det största flertalet intervjupersoner stod »handfallna» inför ordet »ämnessökning» eller frågan »hur använder du biblioteket för att söka information om ett visst ämne?» De förstod i regel inte innebörden i termen och frågan utan dessa måste förklaras närmare.

Vanliga svar var att man inte hade behövt utgå från ett »nolläge». Man hade för det mesta namnet på en författare eller en annan person och letade rätt på litteratur skriven av eller om denna. I texten hittade man sedan hänvisningar till forskningsmaterial som stod för utvecklingen av en viss tankegång eller ett problem. När man sedan fick tag i dessa verk fick man igen hänvisningar:

» . . . det blir en kedja av referenser som utsträcker sig åt alla håll».

Att man »bara» hade ett ämne man sökte information om var ett helt främmande utgångsläge för flertalet intervjupersoner.

En etablerad forskare sade att han

» . . . inte alls var intresserad av allt som har skrivits om ett ämne utan av just det som just då är relevant för mig. I allmänhet är jag intresserad av vissa forskares och vetenskapliga skolors svar på vissa frågor. Jag är nästan alltid intresserad av enbart en viss skolas eller linjes åsikt.»

Den här forskaren tog som exempel frågan: »vad är konst?» Han var inte intresserad av vartenda svar på frågan. Han sökte »forskarcentrerad» litteratur men ibland också hela skolors litteratur. Han sade sig syssla med problemcenterad forskning och de forskare som sysslade med den här typen av forskning på hans område kände han till. Allt de skrev och publicerade intresserade honom därför. Ämnessökning för honom innebar i allra högsta grad sökning på vissa från tidigare kända forskares namn. I en rad andra intervjupersoners uttalanden kan samma innebörd i ordet ämnessökning inläggas.

En annan etablerad forskare beskrev sin »ämnessökning» på följande sätt. När han gav sig i kast med en ny forskningsuppgift, ett nytt ämne, hade detta föregåtts av en mycket lång process. Han hade t.ex. för fem år sedan hållit ett föredrag i ämnet för en bredare publik eller ett kortare föredrag på ett seminarium eller en vetenskaplig kongress. Ämnet hade sedan alltmåra börjat intressera honom genom litteratur som han hade läst för en annan forskningsuppgift. Materialet om detta »nya» ämne ökade hela tiden parallellt med annan forskning. När han sedan påbörjade arbetet med den nya forskningsuppgiften hade han redan ett ganska omfattande forskningsmaterial ihopsamlat som var »biprodukter» av litteratursökningen för ett tidigare forskningsarbete. Det fanns då inget behov av att söka litteratur om ämnet från ett »nolläge».

Av de ovan beskrivna exemplen kan vi sluta oss till att:

1. Ämnessökning för den humanistiska forskaren oftast innebär sökning på redan kända forskares namn eller på behandlad person (konstnärer, författare etc.)
2. Informationssökning för en humanistisk forskare är en mycket lång process. Han/hon fyller ständigt på sin »kunskapsväska» som han/hon bär med sig under hela sitt forskarliv. Den är aldrig tom (utom för en studerande eller nybörjare) utan växer

hela tiden i omfång samtidigt som den utökas med nya »fack» med kopplingar till redan existerande »fack». Denna »kunskapsväska» är oundgänglig för den humanistiska forskaren.

Två huvudtyper av informationssökning

Heltäckande ämnessökningar visade sig vara rätt ovanliga bland de intervjuade forskarna. Resultaten från undersökningen visar på två huvudsätt att söka information bland forskare inom de humanistiska vetenskaperna. Vilkendera sättet forskaren väljer är beroende av hans/hennes förhandskunskaper i ämnet och tidigare erfarenheter. Informationssökningen tar en viss utformning om forskaren är 1) insatt i ämnet och en annan om 2) ämnet är nytt. I båda sätten att söka information ingår kedjesökning som ett mycket viktigt element och ibland kan informationssökningen utgöras av nästan enbart kedjesökning. Kedjesökning innebär att en referens ger flera nya referenser och att dessa alltid värderas i ett sammanhang, i en kontext.

Informationssökning när man är 1) insatt i ämnet betyder att man under en längre tid, ofta flera år, har »samlat på sig» referenser till litteratur om ämnet. Forskaren utgår i sådana fall inte från ett nolläge utan han/hon utnyttjar sin »kunskapsväska», sitt samlade vetande, samt de referenser han/hon tidigare har insamlat i samband med andra forskningsuppgifter. Dessutom spelar kedjesökningen en central roll. Böckers och tidskriftsartiklars käll- och litteraturförteckningar leder forskaren vidare till en nästan oändlig kedja av referenser, som utsträcker sig åt alla håll. Det gäller att kunna välja rätt riktning och framför allt rätt spår. Det är en av de främsta konsterna i den humanistiska forskarens informationssökning som han/hon själv måste vara bevandrad i. Forskaren har föga hjälp av bibliotekarien eller informatikern i den här sökprocessen. Tidskrifterna ingår även som en väsentlig del av sökprocessen. Den information som erhöles av kolleger värderades högt. Däremot är de bibliografiska hjälpmedlens plats i den här metoden för informationssökning mycket liten. Om de används, används de för att kontrollera att inget viktigt material har förbisetts.

Det var främst de etablerade forskarna som sökte information på det här sättet. Metoden återfanns sällan hos icke-etablerade forskare. Biblioteket användes i regel inte för informationssökning då man använde sig av denna metod.

Den andra metoden att söka information tillämpades när forskaren gav sig i kast med en ny forskningsuppgift, ett nytt ämne. Då utgick han/hon i allmänhet från standardverk eller lexika. Ett standardverk kunde vara en central monografi eller handbok på området. Lexika kunde vara sådana verk som Musik in Geschichte und Gegenwart, Religionen in Geschichte und Gegenwart. The History of Ideas, Wörterbuch der Philosophie etc. Litteraturhänvisningarna i dessa standardverk och lexika visade sig vara särskilt viktiga för forskarna. Översiktsartiklarna gav en kvalitetsvärdering av litteraturen som referenserna hänvisade till.

Flera forskare påtalade de allmänna encyklopediernas betydelse i informationssökningen, vilka de ansåg vara underskattade. De innehåller översiktsartiklar med referenser till litteratur som är kvalitetsvärderad. Efter att ha utgått från ett standardverk, sökt i handbäcker, lexika och eventuellt allmänna encyklopedier fortsattes sökningen oftast i bibliotekets systematiska katalog och i ämnesbibliografier.

Det här sättet att söka information återfanns både bland etablerade och icke-etablerade forskare. Däremot var den här metoden den allra vanligast förekommande bland de icke-etablerade forskarna emedan de ämnen de sökte information om oftast var nya. De hade ännu ingen »kunskapsväska» att ty sig till.

De beskrivna två huvudtyperna av informationssökning skall inte uppfattas så att de alltid skulle förekomma i sin renodlade form. Individuella variationer kunde skönjas men man kan med fog påstå att dessa två huvudtyper utkristalliserade sig.

Corkill och Mann (1978, s. 57) kunde i sin undersökning särskilja fyra typer av forskningsstilar: 1) kröniketyper, 2) den kritiska eller komparativa typen, 3) den kontemplativa typen och 4) musikkomposition. Den nordiska undersökningen gav inga belägg för att dess fyra forskningsstilar skulle vara förknippade med någon viss typ av informationssökning, dvs. forskningsstilarna korrelerade inte med de två huvudtyperna av informationssökning. För att påståendet skall äga vetenskaplig grund bör det

dock testas mot ett större och djupare intervju-material än det som den här undersökningen baserar sig på.

Övriga resultat

Intervjupersonernas bibliografiska medvetenhet visade sig vara låg. Ingen av dem, förutom en, kände till alla existerande relevanta bibliografiska hjälpmedel på sitt forskningsområde. Bibliografiernas roll var oftast att fungera som hjälpmedel för kontroll av att inget viktigt material hade missats. Bland intervjupersonerna inom kategori 4 var den bibliografiska medvetenheten nästan obefintlig. Intervjupersonerna kände i regel inte till det egna landets nationalbibliografi eller det nationella artikelindexet. Man hyste heller ingen speciell tilltro till de datorbaserade informationssystemen. Ett mindre antal intervjupersoner hade låtit göra sökningar i databaser men ingen av dem var egentligen särskilt imponerad över sökningarnas resultat.

Enligt en citatundersökning utförd av Mats Cavallin i Sverige är monografierna huvudaktörer inom de humanistiska vetenskaperna i det »referral system» som avgivna referenser i vetenskapliga arbeten utgör. I intervjuerna däremot gavs tidskrifterna en mycket framskjuten plats. Man kan se ett samband mellan hur man i referenser mest angav monografier som källa och ändå så tydligt i intervjuerna markerade användningen av tidskrifter. Tidskrifterna förmedlar forskningsnyheter, presenterar ny litteratur, publicerar recensioner m.m. och blir på det sättet incitament till läsning av mono-

grafier. Tidskrifterna är en mycket mer primär informationskälla än den mest »snabbfotade» databas. De innehåller också mera textlig och kvalificerad information än vad en ämnesbibliografi kan ge. Eftersom indexeringen av monografier är så ytlig, är forskarna tvungna att »gå en omväg» via tidskrifterna för att få en kvalitetsbedömning av monografierna. En djupare indexering av monografierna skulle möjligen minska tidskriftsberoendet.

Hyväksytty julkaistavaksi 29. 3. 1989.

Litteratur

- Backman-Karvonen, Helena, Humanisters informationsförsörjning: en fallstudie vid Åbo Akademi. Åbo Akademi, Åbo, 1988. (Opubl. pro gradu avh.)
- Corkill, Cynthia & Mann, Margaret, Information needs in the humanities: two postal surveys. CRUS, Sheffield, 1978. (CRUS occasional paper, 2; BLR & DD report, 5455)
- Corkill, C., Mann, M. & Stone, S., Doctoral students in humanities: a small-scale panel study of information needs and uses 1976—79. CRUS, Sheffield, 1981. (CRUS occasional paper, 5; BLR & DD report, 5637)
- Lönnqvist, Harriet, Humanister söker information eller »mötet med den litauiske skoputsaren». Intervjuundersökning bland humanistiska forskare i Norden. NORDINFO, Esbo, 1988. (NORDINFO-publikation, 13)
- Tuori, Katri, Humanistien työtavoista ja työskenteleyedellytyksistä Helsingin yliopistossa. Helsingin yliopiston kirjasto, Helsinki, 1987. (Helsingin yliopiston kirjaston monistesarja, 15)